

दिव्यांग व्यक्ती हक्क अधिनियम, २०१६ नुसार गृह विभागाच्या
अधिपत्याखालील कारागृह विभागाच्या आस्थापनेवरील गट
'अ' ते गट 'ड' संवर्गातील पदे दिव्यांगांसाठी सुनिश्चित
करण्याबाबत तसेच पदसुनिश्चितीमधून वगळण्याबाबत...

महाराष्ट्र शासन

गृह विभाग

शासन निर्णय क्र. जे.एल.ई.-०२२१/प्र.क्र.४० /तुरुंग-१

मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरु चौक,

मंत्रालय, मुंबई-४०० ०३२

दिनांक : ०४ ऑगस्ट, २०२१

वाचा :-

- १) गृह विभाग, शासन निर्णय क्र. एचडीओ-२०११/प्र.क्र.४/आस्था-१, दि. ९ मार्च, २०११
- २) दिव्यांग व्यक्ती हक्क अधिनियम, २०१६
- ३) केंद्र शासनाच्या सामाजिक न्याय व अधिकारीता मंत्रालय, नवी दिल्ली यांची दि. ०४.०९.२०२१ रोजीची अधिसूचना.
- ४) सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभाग, शासन निर्णय क्र. दिव्यांग-२०१३/प्र.क्र.३५/दि.क. २, दि. ०७.१०.२०१६
- ५) सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभाग, शासन परिपत्रक क्र. दिव्यांग-२०१९/प्र.क्र.२५१/दि.क.२, दि. १२.११.२०२०
- ६) सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभाग, शासन निर्णय क्र. दिव्यांग - २०१९/प्र.क्र.२५१/दि.क.२, दि. ०२.०२.२०२१
- ७) गृह विभाग, शासन निर्णय समक्रमांक दि. १८ मार्च, २०२१

प्रस्तावना :-

अपंग व्यक्ती (समान संधी, हक्कांचे संरक्षण व संपूर्ण सहभाग) अधिनियम १९९५ मधील तरतुदीस अनुसरुन संदर्भ क्र.१ येथील गृह विभाग, शासन निर्णय दि. ०९.०३.२०११ अन्वये पोलीस दल आणि कारागृह विभागाच्या आस्थापनेवरील सुयोग्य पदे अपंग व्यक्तींसाठी सुनिश्चित करण्यात आली आहेत. अपंग व्यक्ती हक्क अधिनियम १९९५ निरसित करण्यात आला असून आता दिव्यांग व्यक्ती हक्क अधिनियम २०१६ लागू करण्यात आला आहे.

२. दिव्यांग व्यक्ती हक्क अधिनियम, २०१६ मधील कलम ३३ नुसार दिव्यांगांसाठी शासन सेवेतील पदांची पदसुनिश्चिती करणे आवश्यक आहे. केंद्र शासनाने दिनांक ०४.०९.२०२१ च्या अधिसूचनेन्वये दिव्यांगासाठी सुनिश्चित केलेल्या पदांची यादी केंद्र शासनाच्या www.disabilityaffairs.gov.in या संकेतस्थळावर प्रसिद्ध केली आहे. सदर अधिसूचनेद्वारे केंद्र शासनाने दिव्यांगांसाठी सुनिश्चित केलेल्या गट 'अ' ते गट 'ड' मधील जी पदे राज्य शासनाच्या आस्थापनेवर आहेत, अशा पदांबाबत किंवा केंद्र शासनाने प्रसिद्ध केलेल्या यादीतील ज्या पदांची कर्तव्ये व जबाबदाच्या, कामाचे स्वरूप व प्रचलित वेतनश्रेणी राज्य शासन सेवेतील पदांशी समान आहेत, अशा पदांची पदनामे जरी भिन्न असली तरी, राज्य शासन सेवेतील ती पदे, दिव्यांगांसाठी सुनिश्चित करावयाची आहेत. त्यानुषंगाने प्रशासकीय विभागाने त्यांच्या आस्थापनेवरील पदे दिव्यांगांसाठी सुनिश्चित करावीत अशा सूचना सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभागाने दि. ०२.०२.२०२१ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये दिल्या आहेत. सदर सूचनेस

अनुसरुन गृह विभागाच्या अधिपत्याखालील कारागृह विभागाच्या आस्थापनेवरील १३ पदे सुनिश्चित करण्याबाबतचे आदेश संदर्भाकीत शासन निर्णय दि.१८.०३.२०२१ अन्वये निर्गमित करण्यात आले आहेत. तसेच उर्वरित ७३ पदांविषयीचा प्रस्ताव मा.प्रधान सचिव (सामाजिक न्याय) यांच्या अध्यक्षतेखालील तज्ज्ञ समितीसमोर सादर करण्यात आला. सदर तज्ज्ञ समितीच्या दि.२१.०६.२०२१ रोजी झालेल्या बैठकीमध्ये दिव्यांगासाठी पदे सुनिश्चित करण्याचा व दिव्यांगासाठी सुनिश्चितीतून पदे वगळण्याचा निर्णय घेण्यात आला. याअनुषंगाने तज्ज्ञ समितीच्या दि.२१.०६.२०२१ रोजी झालेल्या बैठकीच्या इतिवृत्तातील मुद्यांच्या अनुषंगाने गृह विभागाच्या अधिपत्याखालील कारागृह विभागाच्या आस्थापनेवरील गट 'अ' ते गट 'ड' या संवर्गातील एकूण १४ पदे सोबतच्या विवरणपत्र-अ मध्ये दर्शविल्याप्रमाणे दिव्यांगांसाठी पदसुनिश्चितीमधून वगळणे व ४३ पदे विवरणपत्र-ब मध्ये दर्शविल्याप्रमाणे दिव्यांगांसाठी पदसुनिश्चित करण्यात येत आहेत.

शासन निर्णय :-

गृह विभागाच्या अधिपत्याखालील कारागृह विभागाच्या आस्थापनेवरील गट 'अ' ते गट 'ड' या संवर्गातील एकूण १४ पदे सोबतच्या विवरणपत्र-अ मध्ये दर्शविल्याप्रमाणे दिव्यांगांसाठी पदसुनिश्चितीमधून वगळणे व ४३ पदे विवरणपत्र-ब मध्ये दर्शविल्याप्रमाणे दिव्यांगांसाठी पदसुनिश्चित करण्यात येत आहेत.

२. सदर शासन निर्णय केंद्र शासनाच्या सामाजिक न्याय व अधिकारीत मंत्रालय, नवी दिल्ली यांची दि.०४.०९.२०२१ रोजीची अधिसूचना आणि सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभाग, मंत्रालय, शासन निर्णय दि. ०२.०२.२०२१ मधील सूचनेनुसार निर्गमित करण्यात येत आहे.

३. सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेतांक क्र. २०२१०८०६१६४५१०३३२९ असा आहे. हा शासन निर्णय डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नांवाने,

(ना. श्री. कराड)
उप सचिव, गृह विभाग

प्रत,

- १) मा.राज्यपाल यांचे सचिव, राजभवन, मलबार हिल, मुंबई
- २) मा.मुख्यमंत्री यांचे प्रधान सचिव, मंत्रालय, मुंबई
- ३) मा.उपमुख्यमंत्री यांचे सचिव, मंत्रालय, मुंबई
- ४) मा.विरोधी पक्ष नेता, विधानसभा/विधान परिषद, विधानमंडळ, मुंबई
- ५) मा. मंत्री, गृह यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई
- ६) मा. मंत्री, सामाजिक न्याय यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई
- ७) मा. राज्यमंत्री, गृह (शाहरे/ग्रामीण) यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई

- ८) मा. राज्यमंत्री, सामाजिक न्याय यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई
- ९) मा.मुख्य सचिव,महाराष्ट्र शासन, मंत्रालय, मुंबई
- १०) अ.मु.स./प्र.स./सचिव, सर्व मंत्रालयीन विभाग, मुंबई
- ११) अपर मुख्य सचिव (सेवा), सा.प्र.वि., मंत्रालय, मुंबई
- १२) अपर मुख्य सचिव (गृह), गृह विभाग, मंत्रालय, मुंबई
- १३) अपर मुख्य सचिव (अपील व सुरक्षा), गृह विभाग, मंत्रालय, मुंबई
- १४) प्रधान सचिव (सा.न्या.), सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभाग, मंत्रालय, मुंबई
- १५) सचिव (साविस),सामान्य प्रशासन विभाग, मंत्रालय, मुंबई
- १६) आयुक्त, दिव्यांग कल्याण आयुक्तालय, पुणे
- १७) महालेखापाल-१ व २ (लेखा व अनुज्ञेयता)/(लेखापरीक्षा),महाराष्ट्र राज्य, मुंबई/नागपूर
- १८)अपर पोलीस महासंचालक व महानिरीक्षक, कारागृह व सुधारसेवा, महाराष्ट्र राज्य, पुणे
- १९) विशेष पोलीस महानिरीक्षक (कारागृह), दक्षिण विभाग, मुंबई
- २०) कारागृह उपमहानिरीक्षक,पश्चिम विभाग,पुणे/मध्य विभाग,औरंगाबाद/पूर्व विभाग, नागपूर
- २१) निवडनरस्ती, कार्यासन तुरुंग-१.

गृह विभाग, शासन निर्णय क्र.जे.एल.ई-०२२१/प्र.क्र.४०/तुरुंग-१, दि. ०४ ऑगस्ट, २०२१ चे सहपत्र

विवरणपत्र - अ
(गट-अ ते ड संवर्गातील पदे सुनिश्चितीतून वगळण)

अ.क्र.	पदनाम
१	अपर पोलीस महासंचालक व महानिरीक्षक, कारागृह व सुधारसेवा, महाराष्ट्र राज्य
२	कारागृह उपनिरीक्षक
३	अधीक्षक मध्यवर्ती कारागृह
४	अधीक्षक जिल्हा कारागृह वर्ग-१
५	पोलीस उपअधीक्षक
६	अधीक्षक जिल्हा कारागृह वर्ग-२/उपअधीक्षक
७	पोलीस निरीक्षक
८	तुरुंगाधिकारी श्रेणी-१
९	पोलीस उपनिरीक्षक
१०	तुरुंगाधिकारी श्रेणी-२
११	सुभेदार
१२	हवालदार
१३	रक्षक (कारागृह शिपाई)
१४	परिचारक

गृह विभाग, शासन निर्णय क्र.जे.ए.ल.ई.-०२२१/प्र.क्र.४०/तुरुंग-१, दि. ०४ ऑगस्ट, २०२१ चे सहपत्र

विवरणपत्र - ब

(गट-अ ते ड संवर्गातील पदे सुनिश्चित करणे)

अ. क्र.	पदनाम	कार्यात्मक आवश्यकता /शारीरिक योग्यता	दिव्यांग प्रवर्ग	पदाची कर्तव्ये व जबाबदाच्या
१	संशोधन अधिकारी	S. ST. W. RW. SE. C. MF	a) LV. b) HH. c) OA. OL.DW.AAV.LC d)ASD(M),SLD.MI e) MD involving a to d above	कारागृह विभागात सुधारणा करण्याच्या दृष्टीने संशोधन करून कार्यवाही करणे
२	विधी अधिकारी	S. ST. RW.H.C. MF	a) BLV. b) HH.c) OL. OA.BA.BL.OAL.BLO A.BLA.CP.LC.DW.A AV.d) SLD e) MD involving a to d above	कारागृह विभागाशी निगडीत सर्व न्यायालयीन प्रकरणाच्या दृष्टीने सर्वतोपरी कार्यवाही करणे
३	वरिष्ठ प्रशासन अधिकारी	S. ST. W. MF. RW. SE. C.	a) B.LV. b)D.HH. c) OA.BA.OL.BLOA.BL A.CP.LC.DW.HAV. MDYd) MI e) MD involving a to d above	कारागृह विभागाशी निगडीत प्रशासकीय बाबीच्या अनुषंगाने पर्यवेक्षीय जबाबदारी पार पाडणे
४	अधीक्षक तुरुंग उद्योग	S. DW.MF. RW. SE.C	a)LV. b)HH. c) OA. .OL.DW.AAV.LC d) ASD(M).SLD.MI e) MD involving a to d above	कारागृह विभागाच्या उद्योग विभागाशी निगडीत कर्तव्य व जबाबदारी पार पाडणे
गट-ब				
५	अधीक्षक वस्त्रनिर्माण उद्योग	S.ST.W.BN.MF. RW.SE.C	a)D.HH. b)OA.OL.BL.CP.DW .AAV. c)ASD (M). SLD. MI d) MD involving a to d above	कारागृह विभागाच्या उद्योग विभागाशी निगडीत कर्तव्य व जबाबदारी पार पाडणे
६	स्वीय सहाय्यक (लघुलेखक संवर्ग)	S.ST.BN.MF.RW. SE	OL.BL.OA.LV.AAV.L C.DW	विभागप्रमुखाचे स्वीय सहाय्यक म्हणून कर्तव्य जबाबदारी पार पाडणे
गट-क				
७	मुख्याध्यापक	S.ST.W.BN. MF. RW.	a)B.LV b)D.HH. c)OA.BA.OL.OAL.C P.LC.DW.AAV. d)SLD.MI e)MD involving a to d above	बंद्यांसाठी सांस्कृतिक कार्यक्रम आयोजित करणे, शिक्षण देणे व परीक्षांच्या अनुषंगाने कार्यवाही करणे

८	गृह पर्यवेक्षक	S.ST.W.BN. MF. RW.	a)B.LV b)D.HH. c)OA.BA.OL.OAL.C P.LC.DW.AAV. d)SLD.MI e)MD involving a to d above	बंद्यांसाठी सांस्कृतिक कार्यक्रम आयोजित करणे, शिक्षण देणे व परीक्षांच्या अनुषंगाने कार्यवाही करणे
९	शिक्षक शोधक	S.ST.W.RW.SE. HC. MF	a)B.LV b)D.HH. c)OA.BA.OL.BL.CP .LC.DW.AAV.	बंद्यांसाठी सांस्कृतिक कार्यक्रम आयोजित करणे, शिक्षण देणे व परीक्षांच्या अनुषंगाने कार्यवाही करणे
१०	वस्त्रनिर्माण कार्यादेशक	S.ST.BN.KC.MF.S E.H.C	a))D.HH. b)OA.OL.LC.DW.A AV.c)SLD.MI d)MD involving a to d above	कारागृह विभागात सुतारकाम, लोहारकाम, विणकाम, शिवणकाम, चर्मकला, कागदकाम, गालिचा व पजा सतरंजी, रसायनकाम इत्यादी प्रकारचे उद्योग आहेत. कारागृहात बंदी दाखल झाल्यानंतर त्यांचे सुधारणा व पुनर्वसन करण्याच्या दृष्टीने बंद्यांच्या आवडीनुसार त्यांना त्या त्या कामाचे प्रशिक्षण दिले जाते. उपरोक्त नमूद उद्योग विभागांनुसार मशिनरी कारागृहात उपलब्ध असतात. बंद्याना प्रात्याक्षिक देण्याकरीता संबंधीत विभागाशी निगडीत पदांवर कार्यरत कर्मचारी यांना कर्तव्य व जबाबदारी पार पाडाव्या लागतात.
११	विणकाम पर्यवेक्षक	ST.W.MF.SE.H.C	a) B.LV b)D.HH. c)OL.CP.LC.DW.AA V.d)ASD.M.MOD.ID .SLD.MI	
१२	वस्त्रनिर्माण प्रयोगनिर्देशक	S.ST.BN.KC.MF.S E.HC	a))D.HH. b)OA.OL.LC.DW. AAV.c)SLD.MI d)MD involving a to d above	
१३	पर्यवेक्षक (शिवण)	S.ST.W.BN.MF. RW.SE.C	a))D.HH. b)OA.OL.BI.CP.DW AAV.c)ASD(M).SLD. MI d)MD involving a to d above	
१४	पर्यवेक्षक (चर्मकला)	S. ST. W. BN. MF. SE	a))D.HH. b)OL.LC.DW.AAV. c)ASD(M.MOD)SLD. MI d)MD involving a to d above	
१५	पर्यवेक्षक(कागद)	S.ST.W.B.N.PP.L. ME.SE	a))D.HH. b)OL.CP.LC.DW. AAV.c)ASD(M),SLD. MI d)MD involving a to d above	
१६	पर्यवेक्षक(सुतारकाम)	S.ST.W.BN.RW.S E.H.C	a)B.LV b)D.HH. c)OL.BL.CP.LC.DW .AAV d)ASD (M.MOD) ID.SLD.MI	

			e)MD involving a to d above	
१७	पर्यवेक्षक (रसायन)	S.ST.BN.MF.RW. SE	a)B.LV. b)D.HH. c)OA.OL.CP.LC.D W.AAV.d)SLD.MI e)MD involving a to d above	
१८	पर्यवेक्षक(लोहारकाम)	S.SE.BN.MF.ST. W.	a)LV. b)D.HH.c)OA.OL.O A.LC.DW.AAV d)ASD.(M).MOD)SL D. MI e)MD. involving a to d above	
१९	निदेशक (गालीचा व पंचादरी)	ST.W.MF.SE.HC	a)B.LV. b)D.HH.c)OL.CP.LC .DW.AAVI d)ASD (M.MOD).ID.SLD.MI	
२०	निदेशक (विणकाम)	ST.W.MF.SE.HC	a)B.LV. b)D.HH c)OL.CP.LC.DW.AA V d)ASD (M.MOD).ID.SLD.MI	
२१	निदेशक(शिवणकाम)	S.ST.W.BN.MF.R W.SE.C	a) D.HH. b)OA.OL.BL.CP.D W.AAV.c) ASD.(M). SLD,MI d) MD involving a to d above	
२२	निदेशक(लोहारकाम)	S.SE.BN.MF.ST. W	a) LV. b)D.HH.c)OA.OL.O AL.LC.DW.AAV d)ASD.(M).MOD) SLD. MI e)MD. involving a to d above	
२३	निदेशक(चर्म)	S.ST.W.BN.MF.S E.	a) D.HH. b)OL.LC.DW.AAV. c) ASD.(M.MOD). SLD,MI d) MD involving a to d above	
२४	निदेशक(लाखकाम)	S.ST.W.BN.L.KC. ME.SE	a) LV. b)D.HH.c)ASD.(M). SLD.MI d)MD. involving a to d above	

२५	निदेशक(कातारी)	S.ST.W.BN.PP.M F.SE	a)D.HH. b)ASD.(M.MOD)ID. SLD.MI c)MD. involving a to b above	
२६	निदेशक(जोड़ारी)	ST.BN.L.MF	a)B.LV. b)D.HH. c)OL.BL.LC.DW. AAV.d)ASD (M)SLD.MI e)involving a to d above	
२७	निदेशक(बेकरी)	S.ST.BN.MF.SE	a)B.LV. b)D.HH.c)OL.BL.CP LC.DW.AAV d)ASD (M).ID.SLD.MI c)MD involving a to d above	
२८	निदेशक(ब्रेल)	S.ST.W.RW.SE.H. C.MF	a)B.LV. b)D.HH.c)OA..BA.O L.BL.CP.LC.DW.AA V	
२९	निदेशक(कागद उद्योग)	S.ST.W.BN.PP.L. MF.SE	a)D.HH. b)OL. CP.LC.DW.AAV c)ASD (M).SLD.MI. d)MD involving a to d above	
३०	निदेशक(सुतारकाम)	S.ST.W.BN.RW.S E.H.C	a)B.LV. b)D.HH.c)OL.BL.CP LC.DW.AAV c)ASD (M.MOD) ID.SLD.MI d)MD involving a to d above	
३१	करवत्या	S.ST.W.BN.RW.S E.H.C	a)B.LV. b)D.HH.c)OL.BL.CP LC.DW.AAV d)ASD (M.MOD) ID.SLD.MI e)MD involving a to d above	
३२	ताणाकार	S.ST.W.BN.MF.R W.SE.C	a)D.HH. b)OA.OL.BL.CP.D W.AAV.c)ASD (M).SL.D.MI d)MD involving a to d above	

३३	विजतंत्री	S. ST. W. MI. RW. SE	a)D.HH. b)OA.OL.LC.DW.A AV.c)ASD.(M) SLD.MI.d))MD involving a to d above	
३४	मिलिंग पर्यवेक्षक	S.ST.W.BN.MF.R W.SE.C	a)D.HH. b)OA.OL.BL.CP.D W.AAV c) ASD (M). SLD.MI d)MD involving a to d above	
३५	निदेशक (निर्टीग अँच्छ विविंग)	ST.W.MI.SE.H.C.	a)B.LV. b)D.HH.c)OL.CP.LC .DW.AAV d)ASD (M.MOD) ID.SLD.MI	
३६	होजिअरी	S.ST.W.BN.MF.R W.SE.C.	a)D.HH. b)OA.OL.BL.CP.D W.AAV c)ASD (M.) .SLD.MI d)MD involving a to d above	
३७	यंत्र निदेशक	S.ST.BN.L.MF.SE	a)B.LV. b)D.HH.c)OL.CP.LC .DW.AAV d)ASD (M)SLD.MI e)MD involving a to d above	
३८	छपाई निदेशक	S.ST.BN.L.MF.SE	a)I.V. b)D.HH.c)OL.CP.D W.AAV.LC d)ASD (M.MOD) ID.SLD.MI e)MD involving a to d above	
३९	गवंडी निदेशक	S.ST.BN.PP.MF	a) B.LV. b)D.HH.c)OL.DW.A AV d)ASD (M.MOD) ID.SLD.MI e)MD involving a to d above	
४०	मुख्य भोजन सेवक	S.ST.W.MF.RW.S E.H.	a) LV. b)D.HH.c)OL.DW.A AV d)ASD (M).SLD.MI	प्रशिक्षणार्थी अधिकारी कर्मचारी यांच्याकरीता भोजन तयार करणे वाटप करणे इत्यादी जबाबदारी पार पाडणे

			e)MD involving a to d above	
४१	स्वयंपाकी	S.ST.W.MF.SE.H.	a)LV b)D.HH.c)OL.CP.LC .DW.AAV d)ASD (M) ID.SLD.MI e)MD involving a to d above	
४२	स्वयंपाकी मदतनीस	S.ST.W.MF.SE.H.	a) LV. b)D.HH. c) OL. CP. LC. DW. AAV d) ASD (M) ID.SLD.MI e)MD involving a to d above	
४३	नाईक	S.ST.W.F.PP.L.K CB.S	OL.HH.LV.B.AAV.I. C.DW	वरिष्ठ अधिकारी यांचे बेलला उपस्थित राहणे, नस्त्यांची देवाण घेवाण करणे, कार्यालयातील साफसफाई व स्वच्छता करणे

Category Abbreviations					
Sr no	Abbreviation	Long form	Sr no	Abbreviation	Long form
1	B	Blind	11	ASD	Autism Spectrum Disorder (M)
2	LV	Low vision	12	ID	Intellectual Disability
3	D	Deaf	13	SLD	Special Learning Disability
4	HH	Hearing Handicapped	14	MI	Mental Illness
5	OL	One leg	15	MD	Multiple Disabilities
6	OAL	One Arm and One Leg	16	MDY	Muscular Dystrophy
7	CP	Cerebral Palsy	17	OA	One arm
8	LC	Leprosy Cured	18	BA	both arms
9	DW	Dwarfism	19	BL	both legs
10	AAV	Acid Attack Victim	20	BLOA	both legs and one arm

Functional Requirement Abbreviations					
Sr no	Abbreviation	Long form	Sr no	Abbreviation	Long form
1	S	Sitting	8	PP	Pulling & Pushing
2	ST	Standing	9	MF	Manipulation by fingers
3	W	Walking	10	SE	Seeing
4	BN	Bending	11	H	Hearing
5	L	Lifting	12	C	Communication
6	KC	Kneeling & Crouching	13	CL	Climbing
7	RW	Reading and writing			